

Yirminci Bölüm

AZİZ NİKOLAOS VE KİLİSESİ: LİKYA'DA BİR HAC MERKEZİ

Caner Ünal

“Yılbaşı gecelerinde uzun beyaz sakalı, kırmızı giysisi,
kırmızı çizmesi, beyaz kukuletası ile
geyikler tarafından çekilen güzel bir kızaktan çocuklara armağanlar ve
insanlığa umut dağıtan; denizcilerin ve küçük çocukların koruyucusu
sevimli ihtiyar Noel Baba bir Antalyalı.
O’nu dünyaya tanıtan ilk kişi Dr. Burhanettin Onat’tır.”
Hüseyin Çimrin

GİRİŞ

İnsan severliği ile ünlü olan, hümanizmin gelişmesine katkı sunan diğer bir ifadeyle Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi üstlenen ve birçok mucizesi olduğu bilinen, Myra kentinin piskoposu olan, Hristiyan dünyasında pek çok ülkenin baş azizi, günümüzün Yeni yıl karakteri Noel Baba diye anılan Aziz Nikolaos Anadolu’ludur. Bu aziz bir Antalyalı’dır. Antalya turizmine getireceği katkıyı ilk gören kişi de Dr. Burhanettin Onat’tır. Dr. Burhanettin Onat, 1950 yılında kazı yapılması, ilk turistik pul serisinin çıkarılması için çaba göstermesi, 1955 Noel’inde dünya liderlerine üzerinde Noel Baba pulu yapı-şık davet mektubu göndermesi (Aziz Nikolaos Kilisesi’nin fotoğrafı ve Noel Baba diye anılan Aziz Nikolaos’un temsili resmi ile birlikte) ve Aziz Nikolaos’un belgeselinin bir filmle çekilmesini arzu etmesi Aziz Nikolaos’un mezarının Türkiye’de bulunduğunu tüm dünyaya yaymıştır (Çimrin, 2018).

Likya kenti Patara’da doğan Saint Nikolaos (Tonguç, 2018), “*Tanrı’nın hizmetkârı kudretli Nikolaos’un üç kez kutsanmış ve mür soluyan kent*”in (Çevik, 2015: 372) yani Myra’nın baş piskoposu olan, hayata gözlerini yumduktan sonra aziz mertebesine yükselen (Doğan, 2016), kimi zaman “denizcilerin kurtarıcısı”, kimi zaman “kıtlık yaşayan halkın kurtarıcısı” kimi zamanda “masum kişileri kötülüklerden kurtaran bir aziz” hem halkın sorunlarına çözümler getiren hem de kendini insanlara adayan “hümanist bir lider” olan Aziz Nikolaos, yaşamı boyunca gerçekleştirdiği birçok mucize ile tanınmaktadır (Çimrin, 2018).

Bizans Dönemi’nin en seçkin örneği olan (Antalya İl Kültür Müdürlüğü, 2012; Yazıcı, 2012), Bizans sanat tarihinin üslubunu ve süslemelerini yansıtan Aziz Nikolaos Kilisesi bugün yerli ve yabancı turistlerce en çok ziyaret edilen yerlerin başında gelmektedir. Ayrıca UNESCO Dünya Miras Listesi’nin ön adımı niteliğindeki “Geçici Liste”sinde yer

alan Aziz Nikolaos Kilisesi (UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi, 2018) Likya'daki bir hac merkezi olarak tanınmaktadır. Bu bölümde Aziz Nikolaos'un kimlik bilgileri, mucizeleri, Aziz Nikolaos Kilisesi'ne ilişkin bilgiler, Kilisesi'nin duvar resimleri, Aziz Nikolaos'un mezarı ve yağ kültürüne ilişkin bilgiler derlenmiştir.

20.1. AZİZ NİKOLAOS'UN KİMLİK BİLGİLERİ

İmparator Konstantinos VII. Porphyrogennetos (İ.S. 945-959) Myra kentini, “*Tanrı'nın hizmetkârı kudretli Nikolaos'un üç kez kutsanmış ve mür soluyan kent*” olarak tanımlamaktadır (Çevik, 2015: 372). Myra kentinin öneminin artmasını Anadolu'da ikinci derecede din otoritesine sahip bir Myra Başpiskoposuna borçludur (Yazıcı, 2012; Çevik, 2015). Bizans sanatında iki farklı azizin (M.S. 4. yüzyılda yaşamış Myralı Nikolaos ile M.S. 6. yüzyılda yaşamış Myra'ya yakın Sion manastırı kurucusu Nikolaos) bir isim adı altında özdeşleşmiş olan Aziz Nikolaos hakkında bilgiler kısıtlı olmasına rağmen kimlik bilgileri şu şekilde özetlenebilir (Yenen, 1998; Yazıcı, 2012; Çevik, 2015; Doğan, 2016; Çimrin, 2018):

Adı: Saint Nikolaos; Sante Klaas ve Santa Claus

Unvanı: Aziz

Farklı Yerlerde Bilinen Adı: Myralı Nikolaos; Barili Nicola; İngiltere ve Hollanda'da Santa Klaus ve Noel Baba; Rusya'da Büyükbaba Buz; Fransa'da Pere Noel; Amerika'da Aziz Nick

Doğum Tarihi: Bazı kaynaklarda M.S. 300 yılında varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğduğuna dair ifadeler yer alsa da doğum tarihi tam bilinmemekle birlikte 4. yüzyılda yaşadığı kabul edilir.

Doğum Yeri: Likya kenti Patara

Görevi: Likya'da Myra'nın Ortodoks Hristiyan Kilise'nin piskoposu

Ölüm Tarihi: 6 Aralık 343

20.2. MYRALI NİKOLAOS'UN PİSKOPOS VE AZİZ İLAN EDİLMESİ

Gençliğinde Mısır ve Filistin'de bulunan Nikolaos (Yazıcı, 2012: 236), daha sonraları Myra (Demre) kentine yerleşmiştir (Çimrin, 2018: 42). İmparator I. Konstantinos (324-337) döneminde Nikolaos'un Myra'da piskoposluk yaptığı Nikolaos'tan söz eden kaynak olan Praxis de Stratelatis'te belirtilmiştir (Doğan, 2016). Rivayete göre Nikolaos her sabah yaptığı gibi, erkenden kiliseye gitmiştir. Aniden kilisede rahiplerin “*işte bizim yeni Piskoposumuz*” diye bağrışmalara neden olmasını rahipler ona şu şekilde aktarmışlar (Çimrin, 2018: 42-43);

“*Birkaç gün önce bizim Piskoposumuz öldü. Onun yerine geçecek kişi üzerinde sürekli tartışma içindeyken, ibadetimiz esnasında bir anda ses duyduk. O ses yeni*

piskoposunuz olacak kişi yarın bu kiliseden giren ilk kişi olacak ve o kişiyi yeni Piskoposunuz olarak seçin diyordu. Bundan dolayı kiliseden ilk içeri giren sizsiniz. Artık Myra Piskoposu sizsiniz”.

Nikolaos, piskopos olduktan sonra, hümanist bir dinî lider anlayışını sergileyerek halkın sorunlarına çözümler getirerek kendini insanlara adanmıştır (Çimrin, 2018). Nikolaos, 6 Aralık 343'te hayata gözlerini yumduktan sonra Aziz mertebesine yükselmiştir (Doğan, 2016).

20.3. AZİZ NİKOLAOS MUCİZELERİ

Hem halkın sorunlarına çözümler getirerek kendini insanlara adanmış “hümanist bir lider” olan Aziz Nikolaos, yaşamı boyunca gerçekleştirdiği birçok mucize ile tanınmaktadır (Çimrin, 2018: 43).

20.3.1. Aziz Nikolaos'ın Denizcileri Fırtınadan Kurtarma Mucizesi

Kudüs'e gerçekleştirdiği deniz gezintisi esnasında birden çıkan fırtınadan Aziz'in duaları ile kurtulduklarına inanan denizciler tarafından Aziz Nikolaos'a “Denizcilerin Azizi” unvanı atfedilmiştir (Çimrin, 2018: 42). Doğu Akdenizli bütün teknelere Aziz Nikolaos'un resmi veya ikonası asılmış, Doğu Akdenizli gemicilerin sefere çıkarken “*Dümenini Aziz Nikolaos tutsun*” dileği gelenek olmuştur. Bu özelliği ona ilk çağın çok tanrılı döneminin denizler tanrısı Poseidon'la ilişkilendirildiğini göstermektedir (Antalya İl Kültür Müdürlüğü, 2012).

20.3.2. Aziz Nikolaos'ın Kıtık Mücadelesi Veren Myralıları Kurtarma Mucizesi

M.S. 542 yılında ortaya çıkan veba salgını Myra kentini de etkilemiştir. Sionlu Nikolaos'un Myra ve kıyı kentlere ticareti yasaklaması mal akışını durdurmuştur (Çevik, 2015: 362). Böylelikle Myra kenti büyük bir kıtlık ile baş başa kalmıştır. Ancak kıtlık, gemilerden borç olarak alınan buğdaylarla sona ermiştir. Denizcilerin anlattıkları karşısında Myra halkı buğday ambarlarının hiç eksilmediğini öğrenince Aziz'e özel bir saygı duymaya başlamışlardır (Çimrin, 2018: 43).

20.3.3. Aziz Nikolaos'ın Masum Kişileri Kötülüklerden Kurtarma Mucizesi

Fakir bir baba ile üç kızı Demre'de tek katlı bir evde yaşamlarını sürdürürken, üç kızında evlenme yaşına gelmesi ve o dönemde evlenecek olan kızların çeyiz parası (drahoma) olması gerektiği maddi durumu yetersiz olan babanın çaresizliğine işaret etmekteydi. Üç kız kardeşte birbirleri için kendilerini feda etmek istemesine (kendini esir pazarında satarak, diğer kardeşlerinin bu para ile evlendirilmesi) açık pencereden Aziz Nikolaos

kulak misafiri olmuştu. Bu durum karşısında masum kişileri kötülüklerden kurtarmak için Nikolaos kiliseden getirdiği bir kese altını açık olan odanın penceresinden atmıştır. Aziz'in bir kese altını odadan attığı gece Hz. İsa'nın doğduğu gece olan 25 Aralık günüydü. Bu mucize, maddi durumu yetersiz olan ailenin kızlarından en büyüğünün evlenmesini sağlamıştır. Bir yıl sonra Aziz'in tekrar kese altını camdan içeri atmasıyla ikinci kız kardeşin de evlenmesini sağlamıştı. Üçüncü yıl 25 Aralık gecesini evin en küçük kızı çoraplarını yıkayıp ocağın üzerine asmıştı. Demre'de soğuk geçen Aralık ayı yüzünden dolayı camların sıkı sıkıya kapalı olması Aziz'in para dolu keseyi bu sefer bacadan aşağıya doğru atmasına yol açmıştır. Bacadan aşağıya düşen para dolu kese çorabın içine düşmesi ile üçüncü kız da para dolu kese ile evlilik hazırlıklarına başlamıştır. Aziz, her yıl 25 Aralık sabahında maddi durumu yetersiz ailelerin kapı ve pencere önlerine altın elma, çerezler ve çocuk oyuncakları bırakmaya devam ediyormuş. Aziz bu yardımları yaparken kimsenin kendine şükran borçlu olmaması için gizli bir şekilde yapmayı seçmiştir. Ancak Myra halkı bu yardımı yapan kişiyi çok merak ediyormuş. Bir gün 25 Aralık gecesini elinde çuval ve başında tanınmasını engelleyecek bir başlık ile maddi durumu yetersiz kişiler için yardıma koşarken gece bekçisi tarafından fark edilmiştir. Aziz'e ne yaptığı sorulmuş onun cevabı ise bu gecenin Hz. İsa'nın doğum günü olduğunu ve doğum gününe Myra halkını davet ettiğini söylemiştir. Myra halkı yoksul insanlara yardım eden o gizemli kişinin sonunda Aziz Nikolaos olduğunu anlamışlardır (Çimrin, 2018: 44-45).

Sonunda Myra halkının hayal ettiği "ak sakallı, kırmızı ceketi, kırmızı çizmesi ve beyaz kukuletası ile sevimli bir ihtiyar, 25 Aralık'ta, Hz.İsa'nın doğum gününde, Beydağları'ndan iki geyik tarafından çekilen bir kızağa oturmuş hâlde Myra'ya inerek maddi durumu yetersiz kişilere yardım eden bir "Noel Baba" yaratmıştı" (Çimrin, 2018: 45). Myra halkı gizemli kişinin Aziz Nikolaos olduğunu anlayınca onu "Noel Baba" ile ilişkilendirmiştir. Ancak o dönemdeki bu mucize sonsuza dek sürecek olan bir geleneğin başlangıcından habersizdi. Bu geleneğin sonsuza dek sürecek olmasında hiç şüphesiz ki Myra halkının Aziz'in 6 Aralık 343 yılında ölmesinin ardından bu geleneği devam ettirmesi ile açıklanabilmektedir. Ayrıca bacadan aşağıya düşen para dolu kese çorabın içine düşmesi bazı ülkelerde çocuklara Noel hediyelerinin çorap içinde verilmesi geleneği de bu mucizeden kaynaklanmaktadır (Çimrin, 2018: 44-45). Aziz Nikolaos'un "Noel Baba"ya dönüşmesini sağlayan ilk ülke Almanya oldu. Daha sonraları bu gelenek Protestan kiliselerin çoğunlukla bulunduğu ülkelere, sonrasında ise Fransa'ya yayıldı (Çimrin, 2018: 45).

20.3.4. Aziz Nikolaos'ın Diğer Kurtarma ve İyileştirme Mucizeleri

Aziz gençlik yıllarında bir kilisenin yıkılan duvarının altında kalmıştır. Annesinin yakarıları sonucunda taşlar parçalanarak azizin sağ olarak kurtulmasını sağlamıştır. Bir diğer mucizede ise kentlerinde kıtlık dönemi yaşandığı için kentlerinden ayrılan gençler konu edilmektedir. Gençler kentlerinden ayrılarak gittikleri yerde bir kasabın yanında yaşamaya başlamışlardır. Ancak kasap gençlerin etini satmak için gece gençleri gizlice kesmiştir. Bu olayı melekten öğrenen Aziz, gizlice kasabın evine gelerek gençleri tekrar yaşamlarına kavuşturur (Yazıcı, 2012).

20.4. AZİZ NİKOLAOS'IN KEMİKLERİNİN BARİ'YE KAÇIRILIŞI

İmparator Diocletianus'un Hristiyanlara uyguladığı baskıdan dolayı hapse atılan Nikolaos, Constantinus döneminde ise özgürlüğüne kavuşmuştur. Nikolaos, I. Nicea (İznik) Konsülü'ne 325 yılında katılmıştır (Yazıcı, 2012). Mucizeler gösteren bir aziz, bir halk kahramanı, zor durumdaki kişilere yardım eden kişi olarak atfedilen Aziz Nikolaos'un ünü İtalya'ya, Orta Avrupa'ya ve İskandinav ülkelerine kadar ulaştı. Hayır kurumlarının, mesleki birliklerinin, çocukların ve denizcilerin koruyucusu olan Aziz Nikolaos'a ayrıca dünyaya yayılan sevginin sembolü olarak çağrışım yapılmasını sağlamıştır. Hatta Aziz Nikolaos'a duyulan sevgi yumağı bazı kentlerde kentlerin koruyucusu olma durumuna kadar ilerlemiştir (Çimrin, 2018: 45). New York, Freiburg ve Moskova gibi kentlerin koruyucu azizi olması örnek verilebilir (Antalya İl Kültür Müdürlüğü, 2012; Çimrin, 2018). Hatta bazı ülkeler Aziz'in kendi ülkelerinde doğduğunu ve yaşadığını iddia etmişlerdir (Çimrin, 2018: 45). Nitekim Avrupa'da Aziz Nikolaos adına yüzlerce kilise inşa edilmiştir. Barili İtalyanlar ise, gemici tüccarlarına Aziz Nikolaos'un kemiklerini Demre'den Bari'ye getirtmek istemesi kilise inşa etme yarışında öne geçme durumu ile ilgilidir (Çimrin, 2018: 46).

Aziz Nikolaos Kilisesi'nin tarihindeki önemli olaylardan biri 20 Nisan 1087 yılında Barili tüccarlar Aziz Nikolaos'un kemiklerinin bir kısmını Bari'ye götürmeleri (Doğan, 2016; Çimrin, 2018) ve üç yıl içinde inşa ettikleri büyük bir kilisenin içine Aziz Nikolaos'un kemiklerini yerleştirmeleri olmuştur. Bari'ye götürülemeyen Aziz Nikolaos'un diğer kemikleri Antalya Müzesi'nde korunarak sergilenmektedir (Çimrin, 2018: 46).

20.5. AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ

Aziz Nikolaos Kilisesi Aziz Nikolaos'un mezarının üzerine inşa edilmiştir. Önemli bir hac merkezi olan Aziz Nikolaos Kilisesi, Erken Bizans Dönemi'nden itibaren Orta Çağ boyunca Kudüs'e giden hacıların ziyaret edilmiştir. İmparator IV. Mikhael'in (1034-1042) kardeşi Ioannes Orphanotrophos'un hastalığı esnasında Aziz Nikolaos Kilisesi'ne şifa aramak üzere geldiği ve şifa bulduğu için kiliseye mür ve değerli pek çok hediye bağışlamıştır. Bu bilgilerden Aziz Nikolaos Kilisesi'nin bir hac merkezi ve kilisesi olduğunu betimlemektedir (Doğan, 2016).

Geçmiş dönemlerinde ibadet için gelenlerin ziyaret ettiği Aziz Nikolaos Kilisesi 19.yüzyıl itibariyle gezginlerin uğrak noktası olmuştur. 19. yüzyılda Aziz Nikolaos Kilisesi'ni ziyaret eden gezginler kiliseyi gezdikten sonra kiliseyle ilgili şu cümleleri söylemişlerdir (Yazıcı, 2012):

“...iyi korunmuş büyük bir Hristiyan katedrali...”

“Bir pagan tapınağı ve camisinin yakınında yükselen eski ve yalnız Hristiyan kilisesinin yüceliği...”

Santa Claus olarak bilinen ve popüler çağdaş kültürde Noel zamanlarında çocuklara hediye sunan Aziz Nikolaos bu özelliğinden dolayı kilisenin bahçesinde çocuklarla ilişki-

sini vurgulayan bir heykel ile ziyaretçilerini karşılamaktadır. Aziz Nikolaos Kilisesi planı on sekiz yapının bütünleşmesiyle oluşmaktadır. Müze girişi, üçüncü güneydoğu şapeli, ikinci güneydoğu şapeli, birinci güneydoğu şapeli, güney mezar odası, naos¹, bema², iç narteks, dış narteks³, E yapısı, Kuzey ek yapı, D yapısı, Kuzeydoğu ek yapı, podyum, B yapısının doğusundaki alan, B yapısı (piskoposluk ikametgahı), B yapısının batısındaki alan ve B yapısı ile Kuzey ek yapının arasındaki alanı içermektedir. Aziz Nikolaos Kilisesi, Myra çevresindeki akarsuların getirdiği alüvyonlar nedeniyle toprak seviyesinden 7.5 metre aşağıda yer almaktadır. Üç yapı dönemi geçiren Aziz Nikolaos Kilisesi, birinci yapının 6. yüzyıla ait olduğu ileri sürülen planı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte ikinci yapı günümüze ulaşan kubbeli bazilika planlı görünümündedir. Kuzey ve güneydeki yapılar ise 11. yüzyılda günümüzdeki kubbeli bazilika planlı yapıya eklenmiştir (Yazıcı, 2012). Aziz Nikolaos Kilisesi, Myra'da bulunmaktadır. Myra, II. Theodosios'un (408-450) Likya ve Lykaonia eyaletlerini ayırması sonucu Likya'nın metropolisi ilan edilmiştir. Ancak bu unvanını 5. yüzyıldan 14. yüzyılın sonuna kadar koruması, Ortodoks Hristiyanlarının piskoposu olan Aziz Nikolaos'a borçludur. Nitekim azizin yaşamını Myra'da noktalaması ve piskoposluk yaptığı yerin Myra olması kentin Likya'nın metropolisliğini sürdürmesindeki rolü büyüktür (Doğan, 2016). Myra, Aziz Nikolaos'un mezarı ile bir kült merkezine dönüşmüş, Kudüs'e ziyaretleri esnasında batıdan ve doğudan gelen hacılara ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Orta Çağ'ın hastalıklarına çare arayan hastaların çeşitli hediyeler ve adaklar sunduğu bir kült merkezidir. M.S. 6. yüzyılda yaşayan Myra'ya yakın Sion manastırı kurucusu Nikolaos'ta, Myra'da bulunan Azizin martyrionunu ziyaret etmiştir (Doğan, 2016).

Erken Hristiyan ve Bizans mimarisinde azizlerin mezarlarının üzerine kilise yapılması bir gelenek hâline dönüşmüştür. 529 yılında bölgede yaşanan büyük depremden zarar gören Aziz Nikolaos Kilisesi, İmparator I. Justinianos (527-65) tarafından restore ettirilmiştir. Kazı çalışmaları sonucunda on iki evresi saptanan Aziz Nikolaos Kilisesi'nde ilk yapının 6. yüzyılda bazilika olarak yapıldığı tahmin edilmektedir. Bazilika planlı ilk yapı beş nefli olarak inşa edilmiştir. Ana apsis duvarının bir kısmı, şapellerin apsisleri ve batı duvarları ilk yapıdan günümüze kadar ulaşabilmiştir. Arap akınlarından ve yaşanan depremden (8. yy.) dolayı ilk kilise yapısının büyük ölçüde zarar görmesinin ardından, kilise yine bazilika planında üç nefli 9. veya 10. yüzyılda bir daha yapılmıştır. Afrikalı Ziridler Myra'yı istilası sırasında, ikinci yapıyı yağmaladıkları ve kiliseye zarar verdikleri ileri sürülmektedir. Aziz Nikolaos Kilisesi bu yağmalamadan ve tahripten sonra çok önemli restorasyon çalışmaları görmüştür. Örneğin İmparator Konstantinos IX. Monomakhos (1042-1055) ve karısı Zoe tarafından yapılan restorasyondur. 11. yüzyılda gerçekleştirilen bu restorasyon çalışmalarında yeni ek yapılar da inşa edilmiştir. Özellikle

1 Naos, diğer bir ifadeyle cella; "kült objelerinin ve heykellerin bulunduğu kutsal bölüm" olarak ifade edilmektedir (Yenen, 1998: 531).

2 Bema, Bizans kiliselerinde sunağı içeren bölüm; "Erken hristiyan kiliselerinde ruhban sınıfı için ayrılmış yüksekçe platform" olarak tasvir edilmektedir (<https://sanatsozlugum.blogspot.com>).

3 Narteks, "Kiliselerin ön cephesinde, çoğunlukla yapının eni boyunca uzanan giriş bölümü" olarak tanımlanmaktadır (Yenen, 1998: 531).

opus sectile tekniğindeki zemin panoları bu yüzyıl ile tarihlenmektedir (Doğan, 2016). Aziz Nikolaos Kilisesi'nin girişinde bulunan taban mozaikleri bu dönemden kalmadır (Yazıcı, 2012). Zemin panolarının günümüze kadar ulaşması, Aziz Nikolaos Kilisesi'nin dekorasyonunun önemli bir yapısının görülmesini sağlamaktadır. 12. yüzyılda ise kilisenin güney tarafına, içinde mezarlar ve lahitler görülen “Mezar Odası” ve mezar şapeli yeni ek yapılar olarak kiliseye eklenmiştir (Doğan, 2016). Ortadaki nefin apsisinde yer alan “*piskoposun koltuğu için özel bir yeri ve altında geçit bulunan, rahiplerin oturması için yarım daire biçimli oturma yerleri*” yani *Synthronon* bulunmaktadır. Orta nef yan koridorlardan sıra kemerler (arkad) ile ayrılmaktadır (Yenen, 1998).

Aziz Nikolaos Kilisesi'nin batı avlusunda mezar nişi bulunmaktadır. Mezar nişi içindeki duvar resmindeki yazıta göre, Konstantinos Chartoularios ile oğlu Leon Chartopylax ve Oikonomos isimli manastırda görevli oldukları anlaşılan kişilere ait mezar yapısıdır. Kilise'nin 12. yüzyılda manastır olarak kullanıldığı manastırdaki görevli kişilerin unvanı (Chartoularios ve Chartopylax) ile açıklanmaktadır. 13. yüzyılda doğal bir afet yaşayan Myra kenti, afet sonucunda kentin önemli bir çayı olan Myros Çayı'nın izlediği güzergah değişmiş ve kuzeyden gelen çamurlu sel suların altında kalan Myra alüvyon toprakla dolmuştur. 13. yüzyılda ayrıca kent Türklerin eline geçmiştir. 1362 yılında kent bu seferde Kıbrıslı Pierre I de Lusignan tarafından ele geçirilmiş ve büyük bir zarara uğratılmıştır. Bu dönemde Myra'nın son piskoposu ise Matthaëus (1383-94) olmuştur. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kilise hakkında bilgiler sınırlı sayıda iken 19. yüzyılda kilisenin son yapı evresi Rusların müdahaleleriyle tekrar önemini korumaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nden Kırım Savaşı esnasında satın alınan manastır ve çevresi Rusların yönetimi altına girmiştir. Manastır ve çevresini politik amaçlarla Prenses Anna Golitsyna (1809-1886) adına Rus Çarı I. Nikolai (1825-1853) tarafından Osmanlı Devleti'nden alınmıştır. Kazı ve restorasyon çalışmaları sırasında (1858-1868 yılları arasında) Rus Arkeoloji Enstitüsü, kilisede naos ve apsis, yan nefi ve galerinin örtü elemanlarını yenilemiş ve kiliseye dış narteks eklemiştir. Osmanlı Devleti Sultan Abdülhamid döneminde (1876-1908) Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün çalışmalarını durdurarak kiliseyi topraklarıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne geri kazandırmıştır. 1876 yılında kiliseye Yunanca yazıtlı bronz çan kulesi inşa edildiği Myra'ya atanan piskopos Hrisantos'un yazdığı mektuptan öğrenilmiştir (Doğan, 2016).

Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nin ardından bölgeye hükmeden Selçuklu Türkleri kilisede ibadet edilmesini devam ettirmişlerdir (Yazıcı, 2012). Turizm Bakanlığı tarafından 1981 yılında başlatılan Uluslararası Saint Nikolaos Sempozyumu'nun amacı, tüm dünyada inancın, merhametin sembolü olan Noel Baba'nın Anadolu'da (Antalya'da) doğup büyüdüğünü daha geniş çevrelere duyurmak ve turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktır (Çimrin, 2018). Günümüzde Rus Ortodoks ziyaretçilerin hac merkezi olarak önemini koruyan Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Doğan, 2016) her yıl azizi anma günü olan 6 Aralık'ta akademisyenlerin ve dinî yetkililerin katıldığı sempozyum düzenlenmektedir. Ayrıca Aziz Nikolaos Kilisesi'nde de bir ayın yapılmaktadır (Yenen, 1998). Günümüzde Rus Ortodoks ziyaretçilerin hac merkezi olarak önemini korumasında; Saint Nikolaos'un Moskova şehrinin koruyucu azizi olması, 1850 yılında Rus Çariçesi Anna Galicia'nın

kilisenin bulunduğu araziye satın alması ve kiliseyi onarıma alması ve Rus Çarı Nikolay tarafından Rus Kril Alfabeti'nin eski biçimiyle yazdırılan yazıtın dayanak oluşturduğu ileri sürülebilir (Çimrin, 2018). Aziz Nikolaos Kilisesi içinde bulunan bir mermer blok üzerinde Rus Çarı Nikolay tarafından Rus Kril Alfabeti'nin eski biçimiyle yazdırılan şu yazıt yazmaktadır (Yazıcı, 2012):

“Ey imanın ölçüsü ve alçak gönüllüğünün sembolü ey yönetimin öğretmeni, her şeyin aslanı, halkına sen anlat; bunun için sen kendini alçak gönüllülükte ulu, fakirlikte zengin tuttun. Ey babamız kutsal Aziz Nikolaos, ruhlarımızın kurtuluşu için İsa efendimize dua et.”

20.6. AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ'NİN DUVAR RESİMLERİ

Kilise'nin en dikkat çekici yapılarını oluşturan duvar resimleri, Aziz'in yaşam sahelerini içeren döngüsü (siklus) bilinen tek örnek olmasıyla 1993 yılındaki Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken ve ekibi tarafından kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılmıştır (Çevik, 2015). Farklı dönemlerde duvar resimleriyle bezenen kilisede, “Aziz Nikolaos sahneleri içeren duvar resimleri, İncil ve Tevrat kaynaklı sahneler, Meryem'in yaşamı ile ilgili sahneler, tek figürler, geometrik ve bitkisel bezemeler ile sembolik motifler” (Doğan, 2016) yer almaktadır. “Konsil” (“imparatorun ve piskoposların katılımıyla dinî kararların alındığı dinsel toplantı”) sahneleri içeren iç narteks duvar resimleri Bizans resim sanatının ve 11. yüzyılın üslup özelliklerini içermektedir. Dört Tevrat peygamber imgesi konsil sahneleri ile tonozları ayıran kemer kısmında betimlenmektedir. İsa'nın havarilerine ekmek ve şarap sunması yani “Komünyon” sahnesi kilisenin kuzeydoğusundaki kubbesinde resmedilmektedir. Geometrik motifler duvarların alt bölümlerinde yer almaktadır. Aziz Nikolaos'un yaşamından sahnelerin konu alındığı Güney Mezar Odası duvar resimleri ve kuzey ve güney duvarlardaki nişler üslubu ve ikonografisi ile 12. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Güney Mezar Odası duvar resimleri ve kuzey ve güney duvarlardaki nişlerin kemer yüzeyleri “Aziz Nikolaos'un yaşamına ait on beş sahne” dışında “piskopos”, “martir”, “keşiş ve aziz figürleri” toplam kırk beş figür ve beş bayram sahnesinden oluşmaktadır. Mezar odasındaki kırk beş tek figür 12. yüzyıla tarihlenen azizlerin imgelerini yansıtan ölüm yıldönümlerini betimlemektedir. Güney dış yan nefin duvar resimleri de 12. yüzyıl ile tarihlenmektedir. Güney dış yan duvar resimlerinde sembolik, geometrik ve bitkisel motifleri içeren nefin gömü işlevini vurgulamaktadır. Nefin tonozlarında merkezdeki haç çevreleyen kıvrık dallar arasında yarım bezemeli motifler cenneti sembolize ederken, güney duvardaki nişte kıvrık dallar ve yarım bezemeli motifler çıkan yaşam haçı, ölümden sonraki sonsuz yaşamı sembolize etmektedir (Doğan, 2016).

Aziz Nikolaos, gerçekleştirdiği mucizelerle ve çocukların, denizcilerin, haksız yere hapse düşmüşlerin, tüccarların, tehlikede olan yolcuların koruyucu azizi olmasıyla Likya'nın bir hac merkezi olan Aziz Nikolaos Kilisesi'nin duvar resimlerine de konu olmaktadır. Nitekim kilisenin iç mekânında mimari bloklarından bir tanesinin de “çapa” şekilli haç kabartması Aziz Nikolaos'un denizcilerin koruyucusu olduğunu ifade etmektedir. Kadınların da koruyucu azizi olduğu bir diğer sahnede ise Aziz Nikolaos çocuğu

olmayan kadına yardım ederek çocuğunun olmasını sağlamıştır. Bu betimlemenin başka bir örneği yoktur. Mucize sahneleri arasında en dikkat çeken sahne Aziz Nikolaos'un "Deniz Mucizesi" sahnesidir. Bu sahnede azizin denizcileri fırtınadan kurtarması "Dümeninizi Saint Nicolaos tutsun. Saint Nicolaos yardımcınız olsun esirgesin..." sözüyle betimlemektedir. Bir diğer mucize sahnesi "büyü yapılmış hastayı iyileştiren Aziz Nikolaos" sahnesidir. Bu betimlemede 13.yüzyıldan sonra sıkça fresklerde Azizin kurtarma ve iyileştirme sahneleri yer almıştır (Yazıcı, 2012). Deniz mucizeleri en sık tasvir edilen mucize sahneleri arasında görülmektedir. Kudüs seferi sırasında denizcilerin korkmuş bir şekilde azize yakarır bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu betimlemede ayrıca sandalın etrafında gezinen şeytan figürü bulunmaktadır. Aziz Nikolaos'un paganizme karşı verdiği mücadele Artemis mucizesi konulu sahnede vurgulanmaktadır (Çevik, 2015).

Komesis (Meryem'in Ölümü) ve Anastasis (İsa'nın Cehenneme İnişi), İsa'nın Doğumu, Çarmıhta İsa ve Golgota Yolu" tasviri kilisenin kuzey duvardaki mezar nişlerinde betimlenmektedir. Kilisenin mezar nişlerinin batı kuzey ve güney duvarlarındaki Aziz Nikolaos'a ait sahneler (Aziz Nikolaos'un İmparator Konstantin'e Rüyasında Görünmesi, Aziz Nikolaos'un Vali Ablabius'a Rüyasında Görünmesi, Aziz Nikolaos'un Demetrios'u Boğulmaktan Kurtarışı, Aziz Nikolaos'un Büyülü Bir Hastayı İyileştirmesi, Aziz Nikolaos'un Basileios'u Araplardan Kurtarışı, Basileios'un Ailesinin Aziz Nikolaos'a Teşekkürü, Deniz Mucizesi II, Aziz Nikolaos'un Çocuğu Olamayan Bir Aileye Yardımı, Deniz Mucizesi I (Kudüs'e yolculuk), Üç Komutan İmparator Konstantinos'un Önünde, Üç Bekar Kızın Hikâyesi, Üç Komutan Hapishanede) Türkiye'deki ilk ve tek örnekleri olarak kuzeyden güneye doğru sıralanmaktadır. "Meryem'e Müjde" sahnesi dört piskopos ve üç bölgesel aziz ile birlikte üçüncü güneydoğu şapel duvar resimlerinde betimlenmektedir. Şapelin batı bölümünün kuzey duvarında ise Deesis (Yakarış) sahnesi ve bani figürü resmedilmektedir. Güney duvarındaki nişte tek figürlere ait boyamalar ve şamdan tasvirleri üslup özellikleriyle ile 13. yüzyıla tarihlenmektedir (Doğan, 2016). 12-13. yüzyıla tarihlenen "Theotokos Hodegetria" (Yol Gösteren Tanrı'nın Annesi) tasviri kuzey alanda ortaya çıkarılan D yapısının içinde betimlenmektedir. Bu betimlemede Meryem sol koluyla bebek İsa'yı tutmaktadır, sağ eliyle de oğlu İsa'yı işaret eder biçimde tasvir edilmektedir. Bu tasvirin duvar resmi olarak seçilmesi, kilisenin ve banisinin önemini ortaya koymaktadır (Doğan, 2016).

20.7. KAZI ÇALIŞMALARI VE AZİZ NİKOLAOS MANASTIRI

Aziz Nikolaos Kilisesi Feld ve Peschlow tarafından 1975 yılında detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra Antalya Müzesi tarafından 1989 yılında düzenleme çalışmaları başlatılmıştır. Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen başkanlığında Aziz Nikolaos Kilisesi'nin 1991-2009 yılları arasında ilk bilimsel kazı çalışmaları başlamış olup 2012 yılından itibaren kazı çalışmaları Doğan başkanlığında yapılmaktadır (Çevik, 2015).

Myra'nın piskoposluk merkezi olmasının belirleyicisi olan *Episcopoion* olarak ifade edilen büyük bir *Piskoposluk İkametgahı* Aziz Nikolaos Kilisesi'nin kuzey ala-

nında ortaya çıkarılmıştır. Aziz Nikolaos'un gömü yeri C2 mekânı olarak kilisenin kuzeydoğusuna bitişiktir. Kapı geçişiyle açılan C1 yapısı *Incubation* mekânı yani Azizden şifa diledikleri ve hacıların geceledikleri mekândır. Ayrıca hacıların toplandığı ve adaklarını sundukları kutsal açık alan olan merdivenli poydum ise bu yapıların kuzeyindedir. Kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan Mersin bitkisinin yapraklarından yağ elde edilen bir ışık kilisenin kuzeyine bitişik eklenen K mekânlarından elde edilmiştir. 2.-4. yüzyıllar arasında (Erken Hristiyanlık Dönemi'nde) yaşamış ve aziz mertebesine yükselmiş kişilerin mezar yerleri tarih boyunca önemli olmuş ve ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmiştir. Hiç şüphesizdir ki Aziz Nikolaos Kilisesi'nin bulunduğu manastır "Hac Manastırı" ya da "Ziyaret Manastırı" olarak ifade edilebilmektedir. Kentin hac merkezi olmasında en önemli etkenlerin başında hac yolundaki liman kenti olma özelliği yer tutmaktadır. Myra'nın limanı olan Andriake de Aziz Nikolaos Kilisesiyle birlikte hac yollarının rotasındaki yani Doğu Akdeniz'de Hristiyanlığın doğduğu topraklarda (Mısır, Filistin, Suriye ve Anadolu'nun Akdeniz kıyıları) bu rotadaki yerini almıştır (Doğan, 2016). Kilise'nin (ana ibadet yapısının) dışında din adamlarının günlük ibadet ve yaşam mekânları, ziyaretçilerin konaklaması için misafihane, hamam/havuz, su deposu, mutfak, yemekhane (refektorium), şarap ve zeytinyağı ışıkları hac manastırlarında yer almaktadır (Doğan, 2016).

20.8. AZİZ NİKOLAOS'UN MEZARI VE YAĞ KÜLTÜ

Aziz Nikolaos'un mezarının bulunduğu konum konusunda farklı görüşlere rağmen, 19. yüzyıla kadar Myra'yı ziyaret eden gezginler ikinci güneydoğu Şapel'deki arkosoliumu Aziz Nikolaos'un mezarı olarak kabul etmişlerdir. Bir başka görüşe göre de Aziz Nikolaos'un mezarının kilisenin güney dış yan nefi olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşü destekleyen mezar nişi içinde yer alan Erken Hristiyanlık Dönemi'ne özgü olan ve kabartma defne yaprağı bezemeli Roma Dönemi sütunlu lahdi ve kapağıdır. Araştırmalar sonucunda kırılmış lahit kapağı parçaları Güney Mezar Odası'nda ortaya çıkarılmıştır. Kutsal bir kişinin lahdinin olduğu, lahit kapağı üzerindeki iki yağ akıtma deliğinin olması ile açıklanmaktadır. İki yağ akıtma deliğinin olması mezarı yoğun bir şekilde ziyaret eden hacılara dikkat çekmektedir. Lahit gövdesindeki delikten akıtılan yağın "*kutsandığına* ve *şifa verdiğine*" inanılmaktadır (Doğan, 2016).

Yağ ritüelinde kullanılan myrrh (mür) yağı, Ortodoks inancında "Commiphora cinsinden Myrrha ve Abyssinica ağaçları"nın gövdelerinden çıkarılan "*reçine sakızından*" elde edilmektedir. Kutsal kişilerin mezar yapılarından dökülen yağ "Mürrüsafi" de denilen ağaçtan elde edilmektedir. Çok sıcak iklimlere sahip olan yerlerde (Arabistan Yarımadası'nın güneyinde ve Doğu Afrika ülkelerinde) yetişen mür Akdeniz bölgesinde yetişmediğinden hac merkezini ziyaret eden hacılar tarafından getirilerek mür yağının ritüelinin gerçekleştiğine inanılmaktadır. Bu mür yağının yanı sıra Myra'da yetişen mersin "*Myrtus Communis*" bitkisinin yapraklarından elde edilen hoş kokulu yağın da ritüellerde kullanıldığına inanılmaktadır. Bu varsayımı destekleyen kazılarda ortaya çıkarılan ışık (mersin bitkisinin yapraklarından yağ elde edildiği) olmuştur

(Doğan, 2016). Ayrıca Myra kent adının Myra'da yetişen mersin "*Myrtus Communis*" bitkisinin yapraklarından elde edilen mür yağından geldiği varsayılmaktadır (Çevik, 2015). "*Myrophylion*" adı verilen K5 mekânının mür yağının kutsandığı tören odası; "*Myrophylakion*" adı verilen K6 mekânının ise kutsanmış yağların tutulduğu oda olarak işlev gördüğü Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen başkanlığında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan mersin bitkisi ve yağı Aziz Nikolaos'un gömü yeri hakkında ipucu vermiş ve gömü yerinin C2 mekânının olabileceği ileri sürülmüştür (Doğan, 2016).

SONUÇ

Likya eyaletinin başkenti olan Myra'nın Başpiskoposu, Anadolu'nun ikinci büyük din otoritesi olan Saint Nikolaos (Antalya İl Kültür Müdürlüğü, 2012) hümanist bir dinî lider anlayışını sergileyerek halkın sorunlarına çözümler getirerek kendini insanlara adanmış (Çimrin, 2018), çağdaş kültürde Noel zamanında çocuklara hediye veren (Yazıcı, 2012) Aziz şehrin saygınlığının artmasında büyük rol oynamıştır. Noel Baba ve Azizlik inancı birleştirilerek günümüzün popüler ve dinî kişiliği yaratılan kuzey ülkelerinde kar üstünde kızığını çeken geyikleriyle betimlenen Noel Baba yaratılmıştır (Yazıcı, 2012). Ancak unutulmamalıdır ki Aziz Nikolaos sadece kuzey ülkelerinde kar üstünde kızığını çeken geyikleriyle betimlenen Noel Baba değil Anadolu topraklarında doğup bu topraklardaki hümanist bakış açısıyla Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi üstlenmiş, zor durumda kalanların ve masumların kurtarıcısıdır.

Aziz Nikolaos'un mezarının üzerine inşa edilen Aziz Nikolaos Kilisesi Likya'nın önemli bir hac merkezidir. Erken Bizans Dönemi'nden itibaren Orta Çağ boyunca Kudüs'e giden hacılarca ziyaret edilen bu önemli hac merkezi günümüzde Rus Ortodoks ziyaretçilerin uğrak yerleri arasındadır. Nitekim, Saint Nikolaos'un Moskova şehrinin koruyucu azizi olması, 1850 yılında Rus Çarıçesi Anna Galicia'nın kilisenin bulunduğu araziye satın alması ve kiliseyi restorasyon ettirmesi hac merkezi olarak önemini korumasında önem taşımaktadır (Çimrin, 2018). Her yıl Demre ve Kaş ilçelerinde 6 ve 8 Aralık tarihleri arasında düzenlenmekte olan "Uluslararası Noel Baba Festivali", "Noel Baba Müzesi" ve Myra Antik Kentinin önemi ile son yıllarda Antalya'da yabancıların da katıldığı bir sempozyum şekline dönüşmektedir.

Okuyucuya Yönelik Sorular

1. Aziz Nikolaos'un Myra'nın piskoposu oluşu hikâyesini anlatınız.
2. Aziz Nikolaos'un gerçekleştirdiği mucizeler nelerdir? ve bu mucizeleri anlatınız.
3. Aziz Nikolaos Kilisesi'nin yapılış dönemlerini ve duvar resimlerini anlatınız.
4. Yağ ritüelleri inancını anlatınız ve Aziz Nikolaos'un yağ ritüellerinde gerçekleştirilen yağ kültürünün unsurları nelerdir?

KAYNAKÇA

- Çevik, Nevzat. (2015). Lykia Kitabı. Kayhan Dörtlük ve Remziye Boyraz Seyhan (Edt.), *Muri-Myra-Demre* (ss: 358-376). İstanbul: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Çimrin, Hüseyin. (2018). *Antalya Turizminde İlk Adımlar*, Antalya: Atso Yayınları.
- Doğan, Semra. (2016). Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. Havva İşkan ve Erkan Dünder (Editör), *Likya'da Bir Hac Merkezi: Myra Aziz Nikolaos Kilisesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss.238-259.
- Tonguç, Emre Saffet. (2018). Ayrıcalıklı Rotalar Türkiye. Yücel Sönmez ve Serkan Ocak (Editör), *Antalya* (ss: 37). İstanbul:Hürriyet Kitap.
- Yazıcı, Erdal. (2012). Likya Yollarında. Çağlan Yazıcı (Edt), *Aziz Nikolaos ve Kilisesi (Noel Baba Müzesi)* (ss: 236-247). İstanbul: Uranus Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık.
- Yenen, Şerif. (1998). *Anadolu Destanı Türkiye Gezi Rehberi* (ss:439-440), İstanbul: Asır Matbaacılık.

İnternet Kaynakları

- Antalya İl Kültür Müdürlüğü. (2012). Düünden Bugüne Antalya CiltII, <https://antalya.ktb.gov.tr/Eklenti/38501,2012-iiidundenbuguneantalya.pdf?0>, (Erişim tarihi: 20.02.2020).
- UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi. (2018). <https://arkeofili.com/turkiyeden-dunya-mirasi-gecici-listesine-7-varlik-girdi/>, Erişim tarihi: 20.02.2020.
- <https://sanatsozlugum.blogspot.com/2014/01/bema.html>, Erişim Tarihi: 20.02.2020.